

Р. В. Павелків, Є. М. Харченко

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ: МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАРІННЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Р. В. Павелків, Є. М. Харченко

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ:
МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ТА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ СТАРІННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2020

УДК 159.922.63:613.98

П 12

*Друкується відповідно до рішення Вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету,
(протокол № 3 від 23.03.2020 року)*

Рецензенти:

Пасічник І. Д. – доктор психологічних наук, професор, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Сабадишин Р. О. – доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, директор Рівненської медичної академії;

Філоненко М. М. – доктор психологічних наук, професор, декан медико-психологічного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

П 12 Геронтопсихологія: медико-біологічні та соціально-психологічні аспекти старіння: Навч. посіб. для студентів психолог., мед. та юрид. спец. / Р. В. Павелків, Є. М. Харченко. – Київ : «Центр учбової літератури», 2020. – 476 с.

ISBN 978-611-01-1863-7

У навчальному посібнику представлені навчальні матеріали до курсів «Геронтопсихологія», «Вікова психологія», «Соціальна робота та соціальна політика», «Юридична психологія» для студентів психолого-педагогічних, медичних, юридичних факультетів.

В ньому висвітлюються біологічні, медичні, психофізіологічні, соціально-культурологічні аспекти старіння і старості. В навчальному посібнику проаналізовано різноманітні методологічні та методичні підходи до соціально-психологічної роботи з людьми похилого віку. Підібрано пакет спеціальних психодіагностичних та психокорекційних методик з урахуванням особливостей та закономірностей геронтогенезу.

Навчальний посібник розрахований на широке коло студентів, науковців, практичних та юридичних психологів, соціальних педагогів, соціальних та медичних працівників.

УДК 159.922.63:613.98

ISBN 978-611-01-1863-7

© Павелків Р. В., Харченко Є. М., 2020

© Видавництво «Центр учбової літератури», 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 7

**Розділ 1. GERONТОПСИХОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ: ІСТОРІЯ ПИТАННЯ,
ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ТА ПІДХОДИ**

1.1. Від соціальної геронтології до геронтопсихології:
історія питання, сучасні тенденції, перспективи 10

1.2. Феномен старості: міждисциплінарний підхід 33

1.3. Методологія і принципи геронтопсихологічних
досліджень 44

1.4. Медико-біологічні аспекти старіння і старості 50

1.5. Психогенетичні дослідження старіння і старості 62

1.6. Акмеологія старості 68

**Розділ 2. ПСИХОЛОГІЯ ПОХИЛОГО ВІКУ:
АДАПТИВНІ ТА КОМПЕНСАТОРНІ
МЕХАНІЗМИ**

2.1. Особливості психічного розвитку людей
у пізньому віці 77

2.2. Психічні новоутворення в пізньому віці.
Самооцінка і старіння 94

2.3. Інтелектуальний розвиток людей у пізньому віці:
нейропсихологічні основи 110

2.4. Інтелектуальна сфера людей похилого віку:
диференційний підхід до психологічної діагностики 117

2.5. Психічні розлади в осіб похилого та старечого віку 122

**Розділ 6. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА
МАТЕРІАЛАМИ КОРЕКЦІЙНИХ ТА
РОЗВИВАЮЧИХ ПРОГРАМ**

6.1. Програма розвитку впевненості у собі	372
6.2. Методика зняття втоми (С. М. Шингаєв)	373
6.3. Програма психічної саморегуляції як невід'ємний компонент здорової особистості (С. М. Шингаєв)	378
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ	396
ГЛОСАРІЙ	406
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	453

ПЕРЕДМОВА

«Старість – це щабель нашого життя, що має, як і всі інші його щаблі, своє власне обличчя, власну атмосферу і температуру, власні радощі й прикроці. Бути старим – таке ж прекрасне і необхідне завдання, як бути молодим, вчитися вмирати і вмирати – така ж поважна функція, як і будь-яка інша, – за умови, що вона виконується з благоговінням перед сенсом життя ... Коротше кажучи : щоб у старості виконати своє призначення і впоратися зі своїм завданням, необхідно погодитися зі старістю і з усім, що вона приносить із собою, треба сказати їй «так». Без цього «так», без готовності віддатися тому, чого вимагає від нас природа, ми втрачаємо – старі ми чи молоді – цінність і зміст своїх днів і обманюємо життя».

Герман Гессе «Про старість» (1952)

Старіння і старість – неминучі явища онтогенезу живого організму. Все це могло бути цілком з'ясовано і зрозуміло, якби сама старість і, зрештою, смерть не викликали б у людини, яка володіє свідомістю й самосвідомістю, стільки невирішених питань. Чому ми старіємо та вмираємо? Що буде з нами, коли ми постаріємо: наскільки ми будемо функціональні та здорові, щасливі або ж ні? Як ми будемо себе почувати, чи збережеться наш розум, і що це буде за день, коли нас не стане?

Рано чи пізно ці питання, так чи інакше, виходять з глибин нашого несвідомого і, залишаючись на периферії свідомості, впливають на нашу поведінкову активність, світогляд, діяльність та життя в цілому.

До вивчення старості існує безліч підходів: від філософського та релігійного до медико-біологічного, який претендує на точну науковість і раціональність.

У цьому навчальному посібнику старіння і старість розглядаються у контексті вікової динаміки психічного відображення, виходячи з медико-біологічних, соціально-культурологічних та психологічних передумов.

Навчальний посібник складається з шести розділів, які логічно доповнюють один одного.

У першому розділі «Геронтопсихологія як галузь психологічної науки: історія питання, основні теорії та підходи» розглянуто шлях геронтопсихології як самостійного предмета дослідження, його методологію та принципи. Феномен старості осмислюється з різних точок зору, досліджується в різних галузях знань: філософських, культурно-антропологічних, медико-біологічних та акмеологічних.

Другий розділ «Психологія похилого віку: адаптивні та компенсаторні механізми» присвячений узагальненню особливостей психічного статусу, інтелектуального розвитку людей у старості, специфічних психологічних новоутворень, самооцінки. Розглядаються нейрофізіологічні основи цих явищ, а також диференційний підхід до психічних розладів, які є характерними для пізніх етапів геронтогенезу.

У третьому розділі «Організація соціально-психологічної адаптації людей похилого віку» охарактеризовано основи та методологію надання психолого-акмеологічної допомоги літнім людям. Актуалізується роль психолога в системі їх соціального обслуговування та психологічного консультування. Закцентовано увагу на культурологічному аспекті роботи з літніми людьми, а також розглядаються деякі форми групової психотерапевтичної роботи.

У четвертому розділі посібника «Прикладні проблеми геронтопсихології» охарактеризовано практичні проблеми літніх людей: переживання власного «в'янення», очікування кончини, горя, втрати, жалоби. Розглядаються причини, критерії та способи розв'язання проблеми насильства над літніми людьми. Наводяться рекомендації щодо догляду за людьми похилого віку, які страждають маренням, галюцинаціями, мають тенденції та досвід девіантної, суїцидальної і залежної поведінки. Аналізуються криміналістичні та віктимологічні причини злочинності літніх людей.

У п'ятому розділі «Психодіагностика в роботі з людьми похилого віку» розглядаються загальні та спеціальні методи психологічного обстеження та діагностики вікових змін, які є характерними для людей похилого та старечого віку. Запропоновано широкий спектр соціально-психологічних, багатofакторних та клінічних опитувальників, методик і шкал.

У шостому розділі «Практичні рекомендації за матеріалами корекційних та розвиваючих програм» представлені програми та методики психологічного впливу на психоемоційні стани і особистісні риси літніх людей.

Наприкінці кожного підрозділу є запитання для контролю. Навчальний посібник містить глосарій основних геронтопсихологічних термінів і понять.

Автори посібника висловлюють подяку науковим рецензентам за цінні зауваження та рекомендації щодо вдосконалення змісту і структури навчального посібника.

Для нотаток:

Навчальне видання

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ: МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАРІННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерна верстка та макет: Федорук Л. М.

Підписано до друку 07.05.2020. Формат 60х84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 29,75 Тираж 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.